Srpskohrvatski jezik

Srpskohrvatski ili **hrvatskosrpski jezik** (ISO 639-3: hbs (http://www.sil.org/iso639-3/documentation.asp?id=hbs)) nazivan i srpsko-hrvatski, hrvatsko-srpski ili hrvatsko-bosansko-srpski; bilo je političko ime hibridnoga jezika koji je trebao nastati spajanjem hrvatskoga i srpskoga. Ideja formiranja jednog zajedničkog jezika je bila plod nastojanja stvaranja jedne zajedničke države, koja će obuhvatiti i srpska, i hrvatska područja.

Po mišljenju nekih slavista to je bila samo želja koja je zamišljana od 1850. godine, ali se efektivno nije počela ostvarivati do 1954. godine i tzv. Novosadskoga dogovora. Ta se želja potom odlučno - ali ipak neuspješno - pokušala nametnuti od 1954. godine do 1990. godine, kada se, po stajalištu podržavatelja hibridizacije, srpskohrvatski jezik, kao neuspjeli makrojezik (ISO 639-3: hbs)[1] raspao na hrvatski, srpski, bošnjački i crnogorski jezik.

Po drugačijim tumačenjima riječ je o pojmu koji ima samo političkopovijesni, ali ne i lingvistički sadržaj, tj., po tim stavovima, srpskohrvatski i hrvatskosrpski su usprkos nastojanjima unifikacije (u oba su jezika provođene jezične reforme s ciljem međusobnog približavanja) ostali čitavo vrijeme dva jezika – srpski – i hrvatski, samo preimenovana, to jest da *srpskohrvatski odnosno hrvatskosrpski* nikada nije opstojao ni kao sustav narječja, ni kao jedan jedinstveni standardni jezik.[2]

U novije se vrijeme često, s nešto promijenjenim značenjem, poglavito u dijalektologiji koristi naziv srednjojužnoslavenski dijasustav za dio južnoslavenskoga dijalektalnog kontinuuma (prikladno je opaziti, da Hrvati i Srbi u istim krajevima uglavnom nisu govorili istim dijalektima - zapravo je tipična situacija bila da se u hrvatskom selu govori ikavicom, a u susjednom srpskom se koristi ijekavica).

Srpskohrvatski jezik je uvijek - kako je gore već i navedeno - bio barem u onoj mjeri politički, koliko i lingvistički projekt. Od kada je kao projekt nastao sredinom 19. stoljeća - u isto vrijeme kada je nastao i austroslavizam i u posve jasnoj vezi s geopolitičkim nastojanjem Austrijskog carstva da vrati vlast nad ranijim područjem svoje kratkotrajne Kraljevine Srbije (1718.—1739.) i uspostavi dominaciju nad daljnjim širokim slavenskim područjima u Europi pod vlašću Turske - taj je projekt posvajala svaka politika koja nije htjela vidjeti Hrvatsku kao državu koja bi zasluživala mjesto na karti[3] (recimo su i talijanski iredentisti u svojim nastojanjima da talijaniziraju "slavensko" stanovništvo na istočnoj obali Jadrana posve dosljedno izbjegavali korištenje riječi "Hrvati" i mnogo desetljeća disciplinirano koristili riječ "Slaveni"). Tako primjerice istaknuti komunistički intelektualac i najviši politički rukovodilac Stipe Šuvar, kao etnički Hrvat koji je s najiskrenijim zanosom promišljao komunističku Jugoslaviju kao svoju domovinu, piše 1987. godine ovako: "Hrvatski je nacionalizam nakon 71. dobio po prstima, ali je ostao pritajen i ponovo se podmuklo širi... Djelovanje hrvatskog nacionalizma na području jezika već je urodilo otrovnim plodovima. Strateški je pritom cilj, a na njemu se uporno i sistematski radi nakon 1971., ne više na bučan, već na perfidan način, raskidanje jezičnog zajedništva hrvatskog i drugih naših naroda koji govore jednim, hrvatskim ili srpskim, odnosno srpskohrvatskim jezikom uz sve varijantske razlike...Hrvatski nacionalisti uporno se bore za poseban (nacionalni) hrvatski jezik."[4]

Sadržaj

Službeni i činjenični status

Srpskohrvatski nije formalno bio službeni jezik SFRJ. U Hrvatskoj je službeni bio hrvatski književni jezik koji se i nazivao *hrvatski*, a imao je različit sadržaj od prethodno navedenoga, u Sloveniji – slovenski, u Makedoniji – makedonski, u BiH *srpskohrvatski odnosno hrvatskosrpski jezik ijekavskoga izgovora*,[5] dok je u Crnoj Gori bio imenovan kao službeni *srpskohrvatski jezik ijekavskoga izgovora*. Svi ovi pojmovi razlikovali su se u konkretnoj realizaciji jezika. Radi državnoga unitarizma te razlike nazivane su nacionalnim varijantama (slovenski i makedonski su ipak priznavani odvojenim jezicima), a ne pravim imenom – blisko srodnim jezicima. Također je bila praksa nazivanja hrvatske navodne *"varijante"* – zapadnom, a srpske – istočnom.

Iza ideologije srpskohrvatskog jezika stajala je ideja nasilnog spajanja srpskoga i hrvatskoga, odnosno nasilnog uklapanja hrvatskoga u srpski: nakon stvaranja Prve Jugoslavije iza I. svjetskog rata, službena je bila ideologija da su Slovenci, Hrvati i Srbi plemena jednog te istog 'srpsko-hrvatsko-slovenačkog' naroda, pri čemu su Makedonci, Crnogorci i Bošnjaci promatrani tek kao pripadnici srpskog 'plemena'; u Drugoj Jugoslaviji se s vremenom afirmirala ideja postojanja tzv. "Jugoslavena" kao zasebne etničke zajednice koja je pretendirala da s vremenom obuhvati što veći dio stanovništva.

Iza krinke "jednakosti" hrvatskog i srpskog krilo se nametanje srpskog na štetu hrvatskog, zatirući i omalovažavajući hrvatske posebnosti. Hrvatske osobitosti nerijetko su prikazane kao "neknjiževne" i "regionalne", a srpske kao jezički ispravne. To se osobito iskazivalo u radovima srpskih jezikoslovaca i u jezičnoj praksi državnih vlasti 1960-ih. Zbog svega toga su hrvatski jezikoslovci i filolozi potpisali 1967. godine Deklaraciju o hrvatskom jeziku, a hrvatski potpisnici Novosadskoga dogovora su javno povukli svoje potpise. Projekt tzv. srpskohrvatskoga jezika, odnosno, ideja poistovjećivanja hrvatskoga jezika i srpskoga jezika je "*uvijek bio znak nacionalizma, ali srpskoga ili hrvatskih unitarista. Nisu dopuštali da hrvatski jezik bude onakav kakav jest, drugačiji.*"[6], odnosno, poistovjećivanje hrvatskog i srpskog jezika je bio "*protuhrvatski nacionalizam*", jer je "*u Jugoslaviji...svaki odmak od jezičnoga jednačenja prema srpskosti bio sasijecan u korijenu...nacionalističkim noževima*".[6]

Ovaj je projekt dio jezičnog genocida (izraz je upotrijebio Joža Skok)[7] koji se je provodio nad hrvatskim jezikom otkad je srpski pjesnik Đuro Daničić pod okriljem austroslavističkih ideja došao na čelo "jugoslavenskog projekta", primivši 1866. godine imenovanje za tajnika tadašnje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Daničićev "Rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika" objavljen 1880. - 1882. god pri ondašnjoj JAZU (od 1990. HAZU) s ciljem smanjivanja razlika između hrvatskog i sprskoj jezika ostvariti će snažan utjecaj na daljnji razvitak hrvatskog jezika, a slučajevi - rijetki - da se hrvatskoj djeci u RH u pojedinim lokalnim sredinama ne dopušta učiti hrvatski jezik bilježe se do najnovijeg vremena (primjerice, škola u Jagodnjaku).[8]

Projekt srpskohrvatskog je međutim bio suočen s nespremnošću pripadnika raznih naroda koje se htjelo prepoznati kao govornike hibridnog jezika - da prihvate zajednički identitet; kako jezični, tako i nacionalni. Ta nespremnost je bila jednako raširena među širokim masama govornika, kao i među intelektualnim i političkim elitama. Stoga srpskohrvatski projekt ni za vrijeme SFR Jugoslavije nije napredovao u skladu s željama svojih nositelja, te je naposljetku slijedio sudbinu jugoslavenske države koja se raspala zbog očite nespremnosti naroda koji su je sačinjavali da zajednički grade svoju budućnost.

Povijest pojma i ideje

Podrobniji članak o temi: Povijest srpskohrvatskoga jezika

Hrvatski jezik je nastao na temelju narodnih govora ili vernakulara, te ima književnu povijest od 13. stoljeća (iako neki jezikoslovci, kao Tomislav Ladan, drže da se može govoriti o kontinuitu Hrvatskoga od 10. ili 11. stoljeća), a idiom što je kasnije postao osnovom standardnoga jezika, pojavio se kao regionalni književni jezik u Dubrovniku koncem 15. stoljeća. Za **srpski** se **jezik** može reći da mu prva zabilježena djela na vernakularu potječu iz 18. stoljeća. Početci **bošnjačkoga jezika** na narodnome govoru sežu u 16., a možda i u kraj 15. stoljeća. Glede **crnogorskoga jezika** - obzirom na kasni razvoj školstva i složeni odnos sa Srbijom - još je nejasno koji se zapisi mogu smatrati prvim manifestacijama toga jezika.

Svi ovi književni jezici imaju pretpovijest u obilju tekstova na staroslavenskom ili crkvenoslavenskom jeziku pojedine nacionalne suvrsti ili recenzije: otvorenim ostaju pitanja atribucije crkvenoslavenske pismenosti nastale na tlu srednjovjekovne bosanske države, kao i tekstovi ranoga vernakulara na bosansko-humskome području.

Suvremeni standardni jezici prolaze doba ubrzane kristalizacije i stilizacije u prvoj polovici i sredini 19. stoljeća. Sve se to odvijalo u ozračju onodobne slavistike koja je počesto vrludala u pitanjima nacionalne atribucije narječja, te se pojam "srpskohrvatski jezik" pojavio i počeo afirmirati od 30.-ih i 40.-ih godina 19. stoljeća kao kompromisni odgovor na zbunjujuću situaciju: dva jezika, hrvatski i srpski, bili su praktički potpuno međusobno razumljivi, zadržavši pritom neprijepornu individualnost na svim razinama komunikacije. Tek je s vremenom lingvistika dala odgovore na tu, za slavensku filologiju, inicijalno nerazmrsivu zbrku. No, u vrijeme nacionalih romantizama, panslavenske i južnoslavenske ideologije, pristup je bio posve drugačiji: srpski jezik, koji su standardizirali, u glavnim crtama, Vuk Karadžić i Đuro Daničić, te hrvatski, kojeg je grafijski, pravopisno i gramatički definitivno oblikovao niz filologa, od Gaja preko Šuleka do Maretića i Broza, osim što se vremenski preklopilo razdoblje njihove konačne uoblike, u svijesti je protagonista standardizacije bio jedan jedinstven jezik (makar je dugogodišnja povijest odnosa između Gaja i Karadžića obilježena međusobnim sukobima u jezičnim i političkim pitanjima),[9] kojeg su najčešće nazivali nacionalnim imenom, Hrvati – "hrvatski", a Srbi – "srpski". Bošnjake, ondašnje bosanske muslimane i Crnogorce nitko nije pitao: na prve se gledalo kao na amorfnu narodnu melasu (kasnije *narodnost*) koja zapravo nema značajne vlastite pismene kulture, a na druge kao na regionalno srpsko pleme.

Razlike između hrvatskoga i srpskoga do dvadesetog stoljeća nisu bile vrlo uočljivo stoga jer do toga doba jezici hrvatske i srpske sociokulturne zajednice, razvijajući se u različitim društvenopovijesnim okolnostima, bili međusobno odvojeni: stoga se činilo lakim svesti međusobne razlike na razinu različitosti dijalekata. Jezik svake od tih zajednica bio je u tim ranijim stoljećima u skladu s vlastitim potrebama obilježen specifičnim i samo njoj svojstvenim razvojem.

Potreba za registriranjem leksičkih razlika među jezikom hrvatske i jezikom srpske sociokulturne zajednice javlja se u isto vrijeme kada se u drugoj polovici devetnaestog stoljeća dotada odvojeni jezici tih dvaju zajednica na dijalektalnoj novoštokavskoj osnovici pokušavaju za obje zajednice kodificirati kao jedan književni jezik.

U okviru mađaronske politike u hrvatskoj sociokulturnoj zajednici tu je kodifikaciju na filološkom planu obavio - oslanjajući se u vrlo velikoj mjeri na raniji rad Đure Daničića - Tomo Maretić svojom "Gramatikom i stilistikom hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika" iz 1899. godine.

Međutim se ispostavilo da kodifikacija hrvatskog jezika i kodifikacija srpskog jezika nisu dovele - a možda i nisu mogle dovesti - do formiranja jednog te istog jezika. Makar je Karadžić pokušao ponuditi dijalekt svoje rodne Istočne Hercegovine kao osnovu za zajednički standardni jezik, naprosto se dogodilo da su različite nacionalne zajednice - svaka okupljena oko svojih intelektualnih središta, s vlastitim ustanovama, vlastitim književnicima, vlastitim (i dosta različitim) kulturnim, društvenim i političkim životom - oformile različite jezične standarde. Pritom su se najvažnija središta hrvatske kulture nalazila blizu zapadnih granica Hrvatske, na područjima dijalekata koji su zapravo vrlo različiti od govora koje su koristili Srbi, te su književnici i drugi intelektualci u hrvatski jezični standard donosili mnogo baštine iz dijalekata u kojima su jezično odrasli i kojima su se čitavog života nastavljali služiti.

Prva Jugoslavija

Iako je promjena u fizionomiji hrvatskoga standardnoga jezika koju su, na prijelazu 19. u 20. stoljeća, obavila škola "hrvatskih vukovaca" kojoj su čeonikovali Tomo Maretić, Ivan Broz, Vatroslav Rožić i Nikola Andrić približila hrvatski srpskomu jeziku (poglavito u novoštokavskim oblicima množinskih padeža i fonološkome pravopisu) - to

nije zadovoljavalo jugounitariste, koji su željeli potpunu ujednaku oba jezika. Prvih je nekoliko godina starojugoslavenske države (1918.-1941.) i niz hrvatskih pisaca mlađega naraštaja (Tin Ujević, Miroslav Krleža, Dobriša Cesarić, Antun Branko Šimić,..) pisao ekavicom, ali uz zadržavanje hrvatskih tvorbenih, naglasnih i sintaktičkih svojstava, što je često dovodilo do smiješnih rezultata.

Ozbiljniji je bio pritisak beogradskih centralizatora u propisu naziva jezika (srpskohrvatski, čak i "srpskohrvatskoslovenački") i strukturi jezika u školstvu i administarciji. Državna je politika pokušala posrbiti hrvatski jezik i stvoriti državni jugoslavenski jezik, koji bi, po svomu ustroju, bio zapravo srpski književni jezik bivše kraljevine Srbije, uz veći udio latiničnoga pisma. To je bio pokušaj da se, nasilnim sredstvima, provede ideja iz tzv. Skerlićeve ankete (radilo se o prijedlogu da Srbi "žrtvuju" ćirilicu, a Hrvati jekavicu. Tako bi se dobio jedan, srpskohrvatski jezik, ekavskoga refleksa jata i pisan latiničnim pismom. Naivnost te ideje vidljiva je i u tome što taj projekt, da je i proveden, ne bi ujednačio hrvatski i srpski na drugim razinama, od fonetike do semantike. Vrhuncem jezičnoga oktroiranja bijaše tzv. "Belićev pravopis" ili "šestojanuarac" – ime je dobio po autoru, uglednom srpskom filologu Aleksandru Beliću, kao i po tom što je izašao 1929. u ozračju šestosiječanjske diktature. U njem je Belić pošao korak dalje i od Karadžića i propisao oblike koju su kasnije ispali i iz srpskoga, dok su u hrvatskome doživljeni kao napadaj na nacionalno biće (vedžba, sludžba, gratski, ljutski, pretstavnik, otstupiti, kancelariski, istoriski, hemiski,..).

U četvrtom je desetljeću, poglavito koncem 1930.-ih, počela popuštati centralizatorska politika i nakon niza pregovora i kompromisa došlo je do sporazuma Cvetković-Maček i stvaranja Banovine Hrvatske 1939. Na jezikoslovnom polju to je obilježeno dvama značajnim događajima: osnutkom časopisa "Hrvatski jezik", kojeg je uređivao Stjepan Ivšić, te izlaskom prve moderne knjige o odnosu hrvatskoga i srpskoga, *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika* iz 1940. godine, autora Petra Guberine i Krune Krstića, koja je središte jezikoslovnih rasprava pomakla iz svađa o nacionalnoj atribuciji štokavskoga narječja i, lučeći književni jezik od dijalekta, otvorila novo poglavlje u hrvatskoj lingvistici, prvenstveno uvedbom strukturalističkih metoda i naglaskom na stilskim, leksičkim i semantičkim razinama jezika.

Treći važni događaj jest taj što je novouspostavljena Banovina Hrvatska među prvim zakonima bila ta kojom je išla zaštititi hrvatski jezik, odnosno odluka o hrvatskom jeziku. Time se dokinulo srbijansku diktatura t.zv. "srpsko-hrvatskoga" (odnosno prije toga na silu proguravanog tzv. "srpsko-hrvatsko-slovenačkoga").[10]

No, slom stare Jugoslavije i nastanak NDH 1941. opet su nasilno promijenili oblik hrvatskoga jezičnoga standarda.

Druga Jugoslavija

Nakon obnove Jugoslavije u komunističkom ruhu (1945. - 1991.), opet su se, iako suptilnije, nastavili pokušaji ujednake, s predahom od nekoliko godina u kasnim četrdestima i ranim pedesetima. Često je navođena odluka AVNOJ-a od 15. siječnja 1944. o svim jezicima naroda Jugoslavije: «1. Sve odluke i proglasi AVNOJ-a ....imaju se objavljivati na srpskom, hrvatskom, slovenačkom i makedonskom jeziku...».

U poslijeratnoj praksi došlo je ipak do tzv. Novosadskog dogovora 1954. koji je smjerao ujednačiti hrvatski i srpski na pravopisnoj, terminološkoj i drugim razinama. Naziv jezika je određen kao srpskohrvatski ili hrvatskosrpski - prvi je termin esencijalno označavao srpski, a drugi hrvatski jezik. Kao politička se motivacija, osim uobičajenih jezikoslovnih i nazovijezikoslovnih, navodilo uvođenje «ravnopravnosti» u nacionalno izmiješanim sredinama, prije svih BiH, dijelovima Hrvatske, Crne Gore i Srbije.

Srpska je kulturna javnost u cjelini pozdravila taj čin, dok je hrvatska bila protiv – i glede imena, i glede sadržaja. Naime, naziv hrvatskosrpski nije u Hrvatskoj imao tradiciju (osim nekoliko marginalnih slučajeva), dok je od «dvoimenih» nazivaka najčešći «hrvatski ili srpski» odbijen u pregovorima oko novoga jezika. Ime, kao i sadržaj dogovora koji je išao na potiranje hrvatskih značajki (često navođen primjer poznate knjige Josipa Andreisa koja je od «Povijesti glazbe» postala «Historija muzike») ostavili su dojam oktroiranoga političkoga rješenja. U samoj BiH situacija naziv «srpsko-hrvatski» ostao je dominantan (i u hrvatskim i muslimanskim krajevima), kao i u Crnoj Gori. Stavi li se na stranu ocjena motiva, situacija oko Novosadskoga dogovora, njegovo odbacivanje Deklaracijom o položaju hrvatskog jezika godine 1967.- zorno je da je glavni «problem» bio u tom što se htjelo od dva jezika

napraviti jedan (što bi doista bio jedinstven takav slučaj). Kakvi god ciljevi bili i kakvo god raspoloženje stajalo iza političkih poteza - vidljivo je bilo da se radi o dva jezična nacionalna standarda koji se ne mogu stopiti u jedan, bez obzira na argumente i polemike.

Miroslav Krleža, u mlađim danima jedan od glavnih pobornika jedinstvenog srpskohrvatskog jezika i jugounitarističke ideje da su Srbi i Hrvati zapravo jedan narod, slijedom svojih osobnih iskustava i dubokog promišljanja u kompliciranim vremenima Druge Jugoslavije daje iznimno važnu podršku ideji samobitnosti hrvatskog jezika: kao osobni prijatelj Josipa Broza Tita i najugledniji komunistički intelektualac mogao je pružiti zaštitu jezikoslovcima i književnicima koji se donijeli Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika. Zahvaljujući svojem neupitnom statusu unutar vrha intelektualne elite, bio je Krleža jedna od rijetkih osoba koja je mogla socijalno "preživjeti" čak i napad moćnog Vladimira Bakarića na potpisnike Deklaracije - upućen sa saborske govornice samo jedan dan nakon što je Deklaracija objavljena.

Smiljana Rendić je to dobro oslikala u časopici Kritici u broju od lipnja 1971. godine: "*Torturu rastapanja hrvatskoga identiteta, torturu Novosadskog dogovora u kojemu je prisutnost hrvatskih jezikoslovaca bila samo čin očajne odgovornosti pred vlastitom nacijom, strahovito gorki pokušaj da se barem spriječi posvemašnje i bešćutno odlučivanje o nama bez nas, torturu apsurdnoga Novosadskog pravopisa koji je nevjerojatnim akrobacijama na silu od dva jezična osjećaja i dva književna jezika pravio jedan, torturu koja nam je i samo ime materinskog jezika, jezika hrvatskoga, jezika koji za Hrvata nikakvo drugo ime ne može imati, mučila nenaravnom imenskom simbiozom kakve nema nigdje na svijetu, pa ni u imenima jezika mnogo sličnijih nego što su hrvatski književni i srpski književni jezik.*"[11]

U Hrvatskoj je ustavnim amandmanima 1972. i Ustavom SR Hrvatske (1974.) proglašeno pomalo dvosmisleno rješenje po kojem je službeni jezik u SR Hrvatskoj hrvatski književni jezik koji se naziva hrvatski ili srpski.

Istaknuti komunistički političar (i sociolog) Stipe Šuvar govori 1987. godine o tematici srspkohrvatskog jezika isključivo u kontekstu *hrvatskog nacionalizma*, kao sile koja prijeti razaranju Jugoslavije: "*Hrvatski je nacionalizam nakon 71. dobio po prstima, ali je ostao pritajen i ponovo se podmuklo širi...Djelovanje hrvatskog nacionalizma na području jezika već je urodilo otrovnim plodovima. Strateški je pritom cilj, a na njemu se uporno i sistematski radi nakon 1971., ne više na bučan, već na perfidan način, raskidanje jezičnog zajedništva hrvatskog i drugih naših naroda koji govore jednim, hrvatskim ili srpskim, odnosno srpskohrvatskim jezikom uz sve varijantske razlike...Hrvatski nacionalisti uporno se bore za poseban (nacionalni) hrvatski jezik. Da bi prikrili da oni neprestano proizvode i produbljuju incidentna stanja, optužuju svakoga tko upozori na to za unitarizam i antihrvatsku zavjeru*".[2]

Sadašnje stanje u Hrvatskoj

Kod govornika hrvatskog jezika odraslih u vrijeme prije 1991. god. - koji su svakodnevno pratili televizijske i radijske programe stvarane u Beogradu, gledali filmove i čitali novine iz Srbije, koji su služili jugoslavensku vojsku i na druge načine bili dobro upoznati sa srpskim jezikom i kulturom - lako bismo mogli govoriti o dvojezičnosti; onako kako o dvojezičnosti govorimo primjerice kod mnogih stanovnika Rovinja ili Umaga, gdje se koriste talijanski i hrvatski kao dva doista slabo srodna jezika. Slično je i kod starijih generacija u Srbiji, čiji pripadnici bez poteškoća mogu pratiti sadržaje na hrvatskom jeziku.

Dario Lečić objavljuje 2014. godine studiju utemeljenu na empirijskom istraživanju u kojem je promatrano praktično korištenje jezika 40 govornika hrvatskog iz različitih krajeva Republike Hrvatske, koji su u obrazovni sustav ušli nakon 1991. godine. Većina tih govornika razumije, a ponekad i koristi lekseme koji su učestali u srpskom jeziku (*točak, stepen, bure, učestvovati, duvati, pertla* ...); pri tome govornici hrvatskog neke od standardnih srpskih leksema koriste rijetko ili nikad - tako primjerice termine *prijatno* i *pomjeri se* (nego govore "dobar tek" i "pomakni se"), ali često koriste primjerice izraze *spisak* i *pertla* (umjesto "hrvatskijih" riječi "popis" i "vezica"). Mnoge srpske riječi, osobito one koje se manje učestale (npr. *aždaja, cicija, drum, dušek, hartija, talas*...) veliki ili čak pretežni dio tih mlađih govornika hrvatskog uopće i ne razumije.[12]

Jezikoslovne dvojbe i nedorečenosti

Osim političkih motiva, razvidni su i sljedeći razlozi zašto se nerijetko još ustraje na pojmu «hrvatskosrpski», posebice u zemljama zapadne Europe i sjeverne Amerike. Naime:

- pitanje: što je jezik, a što dijalekt; što su različiti jezici, a što varijante jednoga jezika ?- eminentno je političko pitanje koje zapravo i ne spada u lingvistiku. Ironija je u tom da jezikoslovlje ne određuje što je jezik, a što dijalekt, niti daje hijerarhiju jezičnih idioma - nego ih samo opisuje. Proizvoljnost lingvističkih kriterija vidi se i po klasifikacijama broja jezika: npr., neki sveučilišni udžbenici daju broj od oko 5.000 jezika u svijetu, neki pak 3.964 mrtva i 17.966 živih jezika i dijalekata, dok se drugi, kao kembrički atlas jezika vrte oko brojke 6.500, a u knjizi Merrita Ruhlena «A guide to the languages of the world», 1976., Stanford University Press, stoji da ih ima između 4.000 i 8.000. U hrvatskom slučaju ilustrativni su udžbenici Dubravka Škiljana, «Pogled u lingvistiku», 1987. i Ranka Matasovića, «Uvod u poredbenu lingvistiku», 2001. U prvom su navedeni kao jezici hrvatskosrpski/srpskohrvatski, hindustani (urdu-hindi) i malajski (malezijski i indonežanski). U drugom se udžbeniku navode kao zasebni jezici urdu i hindi, te malezijski i indonežanski – bez ikakvoga krovnoga pojma koji bi ih obuhvaćao. No, mjesto hrvatskosrpskog/srpskohrvatskog, pojavio se «srednjojužnoslavenski» nadjezik (očito preimenovani srpskohrvatski) koji se realizira kao hrvatski, srpski i bošnjački. I ovdje je očita politička dimenzija u klasifikaciji.
- jezici se uglavnom klasificiraju po rodoslovnom (genetskom) i tipološko-strukturalnom kriteriju. Iako su obje klasifikacije smislene i počesto dobro razrađene, njihova je manjkavost u opisu jezika očita: naime, postoji velik broj jezika koji su slični ili isti po strukturnom kriteriju, no priznati su u svijesti svojih govornika kao različiti jezici (tu spada i eluzivni pojam «međusobne razumljivosti» što je vrlo podložan uvozu leksika- samo 5-10 % stranih riječi u osnovnom leksiku vodi do komunikacijskih teškoća ili, čak, sloma, i to u slučajevima u kojima osnovna jezična struktura, morfosintaksa ili bazična gramatika, ostaje nepromijenjenom). Stoga su jezikoslovci kao Heinz Kloss i Joshua Fishman uveli, kao sociolingvističko oružje, sljedeće pojmovi:

a) *Abstandsprache* je pojam koji opisuje jezike što odgovaraju konvencionalnim kriterijima jezika, tj. toliko se razlikuju da su nerazumljivi: npr. ruski i japanski,

b) *Ausbausprache* označuje standardne jezike nastale na temelju slične ili iste dijalekatske baze. Primjeri su hrvatski i srpski, urdu i hindi, nizozemski i afrikaans, malezijski i indonežanski,

c) *Dachsprache* je pojam za standardni jezik koji je općenacionalni porabni jezik u višedijalekatskoj jezičnoj zbilji. Primjeri su standardni talijanski, njemački i arapski. Također, tu je i standardni hrvatski jezik.

Potencijalni prigovor da poredbena lingvistika daje drugačiju sliku od sociolingvistike pada u vodu: vidljivo je da u ovisnosti o političkim utezima katkad prevladava nazoovistrukturna podjela («srednjojužnoslavenski»), a u drugim slučajevima sociolingvistička (hindi i urdu).

Iz svega je vidljivo da samo jezikoslovlje ne može odgovoriti na pitanja kao što su: postoji li jedan ili više kineskih jezika (ako više-koliko ?), jesu li urdu i hindi jedan ili više jezika, jesu li hrvatski, srpski i bošnjački jedan ili više jezika, jesu li danski i norveški jedan ili više jezika, te kako stoji sa situacijom grčkoga jezika u moderno doba? Konfuzija koja je vladala u 19. stoljeću (kada je «postojao» i jedan čeho-slovački jezik) ne može biti isprikom za daljnje ustrajavanje na preživjelom pojmu jednoga od južnoslavenskih jezika, različito nazivanoga: srpskohrvatski, hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski, srednjojužnoslavenski, bosanski/hrvatski/srpski,.. Za te jezike, koji se razlikuju ne samo na sociolingvističkom, nego na fundamentalnom teorijskolingvističkom opisu (fonetika, fonologija, morfologija, tvorba riječi, sintaksa, semantika, pragmatika, stilistika, leksikon, diskurs) vrijedi tvrdnja poznatoga hrvatskoga jezikoslovca Josipa Silića: «*Hrvatski i srpski (moglo bi se dodati - i bošnjački) ne razlikuju se ovoliko ili onoliko, puno ili malo. Kao standardni jezici razlikuju se potpuno.*»

Stajališta hrvatskih jezikoslovaca

Glede pojma srpskohrvatski jezik (srpsko-hrvatski, hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski) među hrvatskim jezikoslovcima postoji praktički uniformno mišljenje da je taj «jezik» ideološko-politički konstrukt koji nikada nije opstojao u stvarnosti. Naime: moguće je postojanje eminentno političkih konstrukcija koje traju neko vrijeme (primjer su, među inim, razne socijalističke institucije što su nastale i nestale s komunističkom SFRJ), no, u slučaju «srpskohrvatskoga» riječ je o himeri koja je imenovana, zabilježena u svjetskim udžbenicima, ušla u globalnu

svijest kao široko prihvaćen pojam - no, nikad je nije bilo: nešto poput vještica, flogistona ili geocentričnoga sustava. Korijeni široke recepcije srpsko-hrvatske jezične ideologije mnogobrojni su, no, većina se može svesti na dvije ili tri teze: rana je slavistika (Josef Dobrovsky, Pavel Šafařik, Jan Kollar, Franc Miklošič, Jernej Kopitar, Vuk Karadžić) pogrješno ocrtala odnose među južnoslavenskim jezicima - dijelom politički motivirana kao produžena ruka onodobne habsburške politike, a još više kao dio općega stanja u jezikoznanstvu onoga doba što je miješalo discipline kao filologija, povjesnica, etnografske zabilješke i sl., dok prava lingvistika još nije ni postojala; velika, ili u više područja života potpuna razumljivost govora koji su označeni kao hrvatski i srpski, a što je dugo vrijedilo (a i sad često važi) kao glavni i jedini kriterij u klasifikaciji jezika svijeta; i, konačno, aktivnost hrvatskih i srpskih jezikoslovaca i pisaca na polju jezične unifikacije tijekom većega dijela 19, pa i početka 20. stoljeća - ti su autori, motivirani jugoslavenskom ideologijom i onodobnim shvaćanjima jezika sami inzistirali da se radi o jednome jeziku kojega su različito nazivali.

Stav je hrvatskih jezikoslovaca prema fenomenu «srpsko-hrvatskoga» oblikovan u nizu studija što su počele, moglo bi se reći kultnim djelom Petra Guberine i Krune Krstića: «Razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika», 1940., a nastavile su se člancima, tekstovima, knjigama i monografijama Ljudevita Jonkea, Bulcsu Laszloa, Radoslava Katičića, Dalibora Brozovića, Stjepana Babića, Branka Franolića, Josipa Silića, Ive Pranjkovića, Marka Samardžije, Branke Tafre, Mire Kačića, Mirka Petija, Nataše Bašić i drugih. Iako među hrvatskim jezikoslovcima često dolazi do žustrih svađa i prepucavanja oko vječne hrvatske teme, pravopisa- što se tiče «srpsko-hrvatskoga» (hrvatskosrpskoga, hrvatskog ili srpskog) mišljenje je unisono: taj jezik nikada nije postojao (stoga-nije se ni raspao niti još opstoji u ostatcima) osim kao imaginarni politički konstrukt bez stvarnoga sadržaja. S tim je u skladu praksa u kojoj je u hrvatskoj jezičnoj kulturi nazivak «srpskohrvatski», kao i drugi dvojni nazivi, potpuno nestao iz uporabe.

Stajališta srpskih jezikoslovaca

Što se tiče naziva «srpskohrvatski», srpski su jezikoslovci, za razliku od svojih hrvatskih kolega, podijeljeni. Uzroci takovomu stavu višestruki su, od srpskih nacionalnih do jugounitarnih, od jezičnopovijesnih do općeuljudbenih. Naime, u srpskoj je jezičnoj kulturi dominiralo, često prešutno, mišljenje da je srpskohrvatski zapravo srpski jezik koji se proširio izvan jezgrenih srpskih etničkih prostora i kojeg je oblikovao, praktički isključivo na srpskim pučkim govorima, Vuk Karadžić.

Tijekom obje Jugoslavije srpski jezik bijaše u dominantnome položaju u odnosu na hrvatski, i to ponajviše zbog dva činitelja: srpske demografske prevlasti i teritorijalne proširenosti, kao i centralističkoga uređenja što je pogodovalo širenju idioma glavnoga grada zajedničke države. Nisu bitne nijanse prijepora tko je u konačnici više dobio ili izgubio (u srpskome je prevladala, bar privremeno, latinica; također, tek bi podrobnija jezikoslovna istraživanja mogla dati odgovor na pitanje je li hrvatski više promijenio svoju fizionomiju pod utjecajem srpskoga, ili je bilo obratno): tek, valja reći da su srpski jezikoslovci i javnost skloniji kontinuaciji uporabe pojma «srpskohrvatski» iz razumljivih pragmatičko-psiholoških razloga: srpskohrvatski nazivak daje srpskoj uljudbi, bar formalno, pravo na prisvajanje baštine hrvatske renesansne, barokne i prosvjetiteljske književnosti i filologije pisane na štokavskome vernakularu - a što je teza koja potječe još iz doba rane slavistike Dobrovskog i Šafařika. Uz to, korištenjem ideje o srpskohrvatskom jeziku lakše je zahvatiti Srbe u Hrvatskoj i BiH (koji u pravilu koriste govor kojim se koriste i njihovi nesrpski susjedi) u zajednički jezični okvir.

Ukratko - hrvatski jezik sa «srpskohrvatskim» nema što dobiti, a može samo izgubiti; srpski jezik može dosta dobiti, iako u praksi može i izgubiti, poglavito u mijenjanju fizionomije jezika i pisma. Bez apostrofiranja drugih unutarsrpskih jezičnih sporova (ćirilica-latinica; ekavica-jekavica; status crnogorskoga), moglo bi se zaključiti sljedeće: većinu su stavova o srpskohrvatskom oblikovali filolozi i jezikoslovci Mihailo Stevanović, Radosav Bošković, Miloš Moskovljević, Pavle Ivić, Milka Ivić, Aleksandar Mladenović, Ivan Klajn, Branislav Brborić, Slobodan Remetić, Miloš Kovačević, Radmilo Marojević, Milorad Radovanović, Predrag Piper i drugi. Raznorodnost tih stavova očituje se u tom da je i dalje, bar u nekim filološkim izdanjima, u porabi pojam «srpskohrvatski» - iako je službeno naziv jezika srpski jezik (a ni u narodu Srbi ne koriste za svoj jezik nikakav drugi naziv). U odnosu na sadržaj nazivka «srpskohrvatski» prevladava mišljenje o dominatno etničko srpskom značaju toga imena te stav da su hrvatski i bošnjački jezici «nastali» raspadom srpskohrvatskoga koji je slijedio rasap Jugoslavije, a što su hrvatski jezikoslovci, mišljenje je većine, skrupulozno i uporno planirali (tj., provodili su hrvatsku nacionalističku zavjeru) desetljećima prije konačnoga kraja SFRJ. Supostojeći je tomu stanovištu protuslovan stav po kojemu srpskohrvatski još postoji, tj. da se politički raspao, ali ne i lingvistički.

Stajališta svjetskih jezikoslovaca i institucija

Nakon razdoblja rane slavistike, u kojem je posijan velik dio kaosa što je kasnije opterećivao odnose među južnoslavenskim narodima i jezicima, dolazi koncem 19. stoljeća do afirmacije pojma «srpsko-hrvatski», i to u djelima jednoga od najuglednijih mladogramatičara, slavista Augusta Leskiena - inače prijatelja Tome Maretića. U 20. je stoljeću situacija glede statusa i nazivka pojedinih jezika bila dosta ujednačena, kao i politizirana. Uglavnom su prevladavali «serbokroatisti», neki još od razdoblja između dva rata, no većina je djelovala u doba SFRJ. Najpoznatiji slavisti koji su se bavili «srpskohrvatskim», hrvatskim ili srpskim, srpskim, hrvatskim i sl. bijahu: Arturo Cronia, Gerhard Nelkowsky, Kenneth Naylor, Roger Auty, Thomas Magner i dr. Poslije raspada SFRJ afirmiraju se studije i knjige Leopolda Auburgera, Ljudmile Vasiljeve, Elisabeth Erdmann-Pandžić i Claudea Hagegea. Sumarno, moglo bi se reći sljedeće:

- u doba SFRJ «srpskohrvatski» je uživao popularnost koja je bila refleks dvaju izvanjezičnih čimbenika: utjecaja Jugoslavije u međunarodnoj politici kao tampon-zone među blokovima i jednoga od osnivača Pokreta nesvrstanosti, te privlačnosti jugoslavenskoga samoupravljanja i «trećeg puta» za nemali dio zapadnih ljevičara
- većina je stavova o statusu «srpskohrvatskoga» bila unitaristički ili, kao kod Kennetha Naylora, prosrpski nastrojena (Naylorova teza je bila da bi državni jezik u SFRJ trebao biti srpski ekavski, te da je samo književnost na čakavskome narječju hrvatska-ponavljanje starih Miklošič-Karadžićevih teza)
- po nestanku komunizma «srpskohrvatski» je izgubio dosta od političke važnosti (osim kao «jezik» kriznoga područja u oko pola desetljeća), a broj se slavista koji se njime bave smanjio. Jedan, pretežniji dio slavista starije generacije i dalje ustrajava na tome da srpskohrvatski i dalje postoji. No, mišljenje je većine mlađih da više ne postoji ili da nikada i nije postojao.

U svjetskim institucijama stoga vlada dosta kaotično stanje, koje se može prikazati sljedećim značajkama:

- većina kataloga svjetskih institucija i dalje zadržava pojam srpskohrvatski, uz pojmove srpski i hrvatski (često i bošnjački). Također, prisutna je besmislena praksa da se latinične knjige i tekstovi stavljaju u hrvatske kataloške pretince, a ćirilični u srpske; katkad se razvrstavanje obavlja po zemljopisnim kriterijima. Utjecaj slavista, kako u svijetu, a još više iz zemalja nestale Jugoslavije, marginaliziran je ili skoro nestao, pa o imenu i kategorizacijama odlučuju knjižničarski birokrati i politike pojedinih zemalja
- knjižnice i instituti više zemalja (Francuska, Kanada) primijetili su da rapidno gube hrvatsko čitateljstvo koje ne želi imati nikakve veze s pojmom srpskohrvatski. Tako srpskohrvatski u inozemstvu postaje sve više srpski, dok se studiji i katedre za hrvatski i, u manjoj mjeri, bošnjački otvaraju neovisno o staroj nomenklaturi-od Kanade do Australije, Ukrajine i Kine
- konačno, glavna presuda srpskohrvatskom leži u najvidljivijoj činjenici: kako može u međunarodnim relacijama opstati jedan jezik za koji sami navodni korisnici, u svojim državama, tvrde da ne postoji? Budući da je u Hrvatskoj službeni hrvatski, u Srbiji i Crnoj Gori srpski, u Bosni i Hercegovini bošnjački (pod bosanskim imenom), hrvatski i srpski- nerealno je očekivati da će «srpskohrvatski» nastaviti himeričko postojanje u zrakopraznome prostoru. Ironija može biti konačna u tome da ne će Hrvati i Srbi, koji su «dali» ime dvoimenomu jezičnomu hibridu, biti odlučujući činitelj njegove konačne disolucije: prije marginalizirano jezično pravo Bošnjaka i Crnogoraca bi, najvjerojatnije, moglo dovesti i do formalnoga nestanka toga pojma u svjetskim katalogizacijama i klasifikacijama jer je, uzmu li se u obzir imena njihovih nacionalnih identiteta, «srpsko-hrvatski» nazivak očigledno nametnut i neprihvatljiv za narode koji nisu jezično kolonizirani (kao Irci), niti su kolonijalni narodi (kao Argentinci). Jezična mora starijih slavista postala je jezičnim izazovom novijih.

Louise Askew, oslanjajući se na svoje iskustvo prevoditelja kod Međunarodnog suda za ratne zločine u Haagu, te šefa prevoditeljske službe za vojne snage NATO-a (SFOR) u Sarajevu, te osobito kontakte s profesionalnim prevoditeljima hrvatske, bošnjačke i srpske etničke pripadnosti s područja BiH, iznosi 2012. god. mišljenje da "*srpskohrvatski jezik još uvijek ima stanovito značenje za određeni broj stanovnika Bosne i Hercegovine... žive u Bosni i Hercegovini još uvijek generacije ljudi koji se sjećaju jezične situacije prije najnovijeg rata i sjećaju se korištenja jezika u vrijeme svojega školovanja. Zbog takvog iskustva, oni imaju određenu povezanost sa srpskohrvatskim, koji im se čini smisleniji od bilo kojeg od današnja tri službena jezika... S nestankom srpskohrvatskog iz obrazovnog sustava, etnički bazirani jezici koji se koriste u nastavi, sa svojim većim socijalnim*

prestižom, biti će smisleniji za sadašnju i nove generacije školske djece. Srpskohrvatski jezik će iščeznuti kada te generacije zamijene starije ... Do tada će srpskohrvatski još uvijek živjeti i srcima i glavama barem nekih Bosanaca."[13]

Zaključak

Postoji nekoliko kriterija za klasifikaciju jezika. Uobičajeni su oni koje je naveo ugledni hrvatski lingvist Radoslav Katičić u knjizi "Novi jezikoslovni ogledi", Zagreb 1992.

Jezici se klasificiraju po:

- kriteriju genetske ili rodoslovne srodnosti
- kriteriju sličnosti na osnovi kontakta među idiomima
- tipološko-strukturalnih elemenata
- vrijednosnih sudova

Prva tri kriterija, koji bi trebali biti "znanstveni", vode u slijepu ulicu. Jedan dio zapadnogermanskih jezika po genetskom kriteriju razlikuje dva jezika: donjonjemački i gornjonjemački; tipološki četiri jezika: nizozemski, donjonjemački, gornjonjemački i jidiš; po kontaktu među idiomima postoji pak ulančani niz dijalekata.

Jedino vrijednosni sud daje odgovor.

"Poznato je također da je jezik ljudima uvijek i nosilac nekih vrijednosti, da se prema njemu opredjeljuju: osjećaju ga kao svoj ili tuđ, kao lijep ili ružan, kao njegovan ili zapušten. On im je simbol i uvijek nova potvrda duhovnoga bića i narodnosne pripadnosti, on im je, kako veli Herder, prava domovina. Jezik je dakle taj koji jest ne samo zato što je takav, a ne drukčiji, što je postao tako, a ne drukčije, nego i po tomu što nosi te, a ne druge vrijednosti. To je vrijednosni vid jezičnoga identiteta. (*Novi jezikoslovni ogledi*, 1992).

I po tomu postoje, zapravo, tri jezika: nizozemski, njemački i jidiš.

Slično je s hrvatskim, srpskim, bošnjačkim i crnogorskim. Kao najčešće spominjani jezici, koji su i dali ime hibridu naziva "srpskohrvatski", hrvatski i srpski se razlikuju i na razini sustava dijelakata (hrvatski je tronarječan, dok je srpski temeljen na jednom narječju, štokavskom, uz marginalno torlačko), i kao standardni jezici. "Vrijednosni sud" koji spominje Katičić u praksi se realizira kao teorijskolingvistički opis standardnoga jezika, na svim razinama: od fonetike i fonologije, preko morfologije i tvorbe riječi, do sintakse, semantike, pragmatike, lingvostilistike i diskursa (neku su mišljenja i da je poznati rusko-američki jezikoslovac Roman Jakobson imao na umu vrijednosni sud o jeziku kada je pisao o 6 funkcija kojima se opisuje jezik). Ukratko: srpski i hrvatski međusobno su razumljivi jezici koji se razlikuju i kao sustavi, i kao standardi. Snažno inzistiranje zagovornika jedinstvenoga srpskohrvatskoga jezika svodi se, kada se ogole argumenti, na razumljivost jednoga jezika govornicima drugoga. Također, sreće se mišljenje da se hrvatski umjetno pokušava "udaljiti" od srpskoga (kao što je, uostalom, umjetno "približavan"). No, za samobit i opstojnost jezika to je nebitno. Stupanj međusobne razumljivosti može rasti ili padati, no, ni jedno ni drugo nema reperkusija po opstojnost kako hrvatskoga i srpskoga, tako i bošnjačkoga i crnogorskoga.

Literatura

- Leopold Auburger: Hrvatski jezik i serbokroatizam, Rijeka: Hrvatsko filološko društvo, Rijeka : Maveda, 2009., ISBN 978-953-7029-15-9
- Stjepan Babić: Poticaji i podaci za raspravu o početku hrvatskoga književnoga jezika, Jezik, 45, 4, 1998., Zagreb
- Nataša Bašić: V.S. Karadžić između jezikoslovlja i politike, ŠN, 1991., Zagreb
- Nataša Bašić: O postanku hrvatskoga književnog jezika, Jezik, 45,4, 1998., Zagreb
- Branislav Brborić: O jezičkom raskolu, Heleta, 2000., Beograd
- Branislav Brborić: S jezika na jezik, Prometej, 2001., Beograd
- Dalibor Brozović: Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti, u «Hrvatska književnost u evropskom kontekstu», Liber,

1978, Zagreb
- Mario Grčević: Hrvatski udjel u Karadžićevu prijevodu „Novoga zavjeta“, Jezik, 44., 2., 1996./97., str. 53.-63.
- Mario Grčević: Zašto slavistika 19. stoljeća nije priznavala postojanje hrvatskoga jezika? Uzroci i posljedice, Jezik, 45., 1., 1997., str. 3.-28.
- Mario Grčević: Karadžićeva gledišta o hrvatskome jeziku u slavističkome okružju, Jezik, 45., 2., 1997., str. 41-58.
- Pavle Ivić: Nauci trebaju činjenica, a ne emocije, Jezik, 33., 3., 1986., Zagreb
- Pavle Ivić: O jeziku nekadašnjem i sadašnjem, BIGZ-Jedinstvo, 1990., Beograd
- Miro Kačić: Hrvatski i srpski: zablude i krivotvorine, Zavod za lingvistiku FF, 1995., Zagreb
- Miloš Kovačević: Srpski jezik i srpski jezici, SKZ-BIGZ, 2003., Beograd
- Marko Samardžija: Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika, MH, 2004., Zagreb
- Slovo o srpskom jeziku, Fond za istinu o Srbima, 1998., Beograd
- Zlatko Vince: Putovima hrvatskog književnog jezika, SNL, 1978; MH, 2003., Zagreb

Izvori

1. Lewis, M. Paul (ed.), 2009. Ethnologue: Languages of the World, Sixteenth edition. Dallas, Tex.: SIL International. ISBN 978-1-55671-216-6., **Poglavlje** Serbo-Croatian : A macrolanguage of Serbia (ISO 639-3: hbs) (http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=hbs)
2. Anita Peti-Stantić: Hrvatsko-srpski nije se učio u školi (http://www.jutarnji.hr/anita-peti-stantic--hrvatsko-srpski-nije-se-ucio-u-skoli/277799/) *...taj je jezik postojao* (opaska čitatelju: samo pod tim imenom, jer je bilo politički opasno prikazivati činjenicu da su hrvatski jezik i srpski jezik posebni jezici, čak i pod samostalnim imenom) *u statusu državnoga i službenoga jezika koji je imao izrazit vanjski identitet* (opaska čitatelju: u smislu jer se prema vanka iz državnih i diplomatskih krugova govorilo samo o jeziku pod takvim imenom) *(pa su ga mnogi u svijetu smatrali jedinim jezikom koji je postojao u Jugoslaviji), no niti je imao unutrašnjega identiteta izvan toga državnoga i službenoga, niti ga je itko smatrao jezikom kojim je stvarno moguće govoriti. Ni tada se, kao ni ikada prije ni poslije, na tom jeziku nisu pisala književna djela, a niti se njime podučavalo u školi, nego se sve to činilo ili na hrvatskom ili na srpskom jeziku.*
3. HINA (12. travnja 2019.). Kardinal Bozanić: Hrvatski jezik na udaru je svaki put kad se želi razgraditi hrvatske vrednote (https://ezadar.rtl.hr/dogadaji/2661499/kardinal-bozanic-hrvatski-jezik-na-udaru-je-svaki-put-kad-se-zeli-razgraditi-hrvatske-vrednote/). eZadar pristupljeno 26. studenog 2019.
4. Citat prema "Uloga teorija zavjera u konstrukciji političke zbilje u Hrvatskoj: analiza političkog diskurza 1980. - 2007. godine" (https://bib.irb.hr/datoteka/467533.Doktorska_disertacija_Neboja_Blanua.pdf), Nebojša Blanuša, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu (doktorska disertacija), str. 235.
5. Ustav Republike Bosne i Hercegovine (Pročišćeni tekst), Službeni list Republike Bosne i Hercegovine, 5/93. od 14. ožujka 1993., URL: https://web.archive.org/web/20110522054231/http://republikabih.net/content/Ustav_Republike_BiH.pdf
6. Večernji list (http://www.vecernji.hr/vijesti/ni-milicije-nisu-hrvatskog-srpskog-napravile-jedan-jezik-clanak-189062) Sanda Ham: Ni milicije nisu od hrvatskog i srpskog napravile jedan jezik, 10. rujna 2010. (razgovarao: Tihomir Dujmović)
7. Mile Pešorda: Euroogledi, Hrvatsko slovo, petak, 25. siječnja 2008., str. 23.
8. Zbog nastave na srpskom jeziku djeca iz Jagodnjaka prebačena u Čeminac (https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/zbog-nastave-na-srpskom-jeziku-djeca-iz-jagodnjaka-prebacena-u-ceminac.html). Dnevnik.hr (4. prosinac 2007.) pristupljeno 12. veljače 2019.
9. "Ljudevit Gaj i Vuk St. Karadžić" (http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=76024), Miodrag Popović, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, Vol.3 No.1 Lipanj 1973.
10. Dnevno.hr (http://www.dnevno.hr/vijesti/hrvatska/trazi_se_nova_deklaracija_o_polozaju_i_nazivu_hrvatskoga_jezika_u_velikoj_imperijalnoj_eu/627786.html) August Kovačec: Jezik i pitanje jezika jednog naroda nisu ni nevažne ni usputne stvari/(HINA): Traži se nova Deklaracija o položaju i nazivu hrvatskoga jezika u 'velikoj imperijalnoj' EU, 20. ožujka 2012.
11. Vijenac br.470/2012. (http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac470.nsf/AllWebDocs/Jezik_kojim_nitko_nikad_nije_govorio_) Artur Bagdasarov: Jezik kojim nitko nikad nije govorio

12. "Remnants of Serbo-Croatian Lexis in Present-day Croatian" (http://kuscholarworks.ku.edu/bitstream/handle/1808/15893/04_SCN_2_2014_Lecic.pdf), Dario Lečić, "Slavia Centralis" 2/2014
13. Louise Askew "Did Serbo-Croat died with Yugoslavia?", u "Languages and the Military: Alliances, Occupation and Peace Building" (https://books.google.hr/books?id=Jj5lNeCJpFMC&printsec=frontcover&dq=languages+and+the+military&hl=en&sa=X&ei=2nXLVMq_IcLAOYjNgNgD&ved=0CB0Q6AEwAA#v=onepage&q=languages%20and%20the%20military&f=false) (zbornik), Hilary Footitt i Michael Kelly, "Palgrave Macmillan" 2012, str. ix i 225

Vanjske poveznice

- Ethnologue (14th) o makrojeziku Savezne Republike Jugoslavije (http://www.ethnologue.com/14/show_language.asp?code=SRC)
- Ethnologue (16th) o makrojeziku Republike Srbije (http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=hbs)
- Večernji list (http://www.vecernji.hr/vijesti/ni-milicije-nisu-hrvatskog-srpskog-napravile-jedan-jezik-clanak-189062) Sanda Ham: Ni milicije nisu od hrvatskog i srpskog napravile jedan jezik, 10. rujna 2010. (razgovarao: Tihomir Dujmović)
- Tekst o srpskom i hrvatskom: stanovište dominantnih srpskih jezikoslovaca (http://host.sezampro.yu/jezikdanas/8-98/8-98_1.htm)
- Ivo Pranjković-komentar o odnosu hrvatskog i srpskog 1. (http://archive.is/QBvI)
- Ivo Pranjković-komentar o odnosu hrvatskog i srpskog 2. (http://archive.is/vg6oj)
- Dalibor Brozović: Organska podloga hrvatskoga jezika (http://www.ihjj.hr/o-hr-jeziku-povijest-1.htm)
- Monitor (http://www.monitor.hr/clanci/srpsko-hrvatski-jezik-ne-postoji/38133/) Alemko Gluhak: Srpsko-hrvatski jezik ne postoji, 2. rujna 2010. (razgovarao: Vedran Tolić)

Slavenski jezici ⇒ Indoeuropski jezici	
istočnoslavenski (6)	bjeloruski • staroruski † • ruski • rusinski • ukrajinski • Jazičije
zapadnoslavenski (12)	češki • kašupski • knaanski † • donjolužičkosrpski • gornjolužičkosrpski • polabski † • staropoljski † • srednjopoljski † • poljski • slovački • slovinački † • šleski
južnoslavenski (8)	bošnjački • bugarski • crnogorski • hrvatski • makedonski • starocrkvenoslavenski † • srpski • slovenski
	praslavenski † izumrli jezici